

NIEPUBLICZNA PLACÓWKA DOSKONALENIA
NAUCZYCIELI
W SEPÓLNIE KRAJEŃSKIM

EWA KUBIAK
BEATA NOWAK

SYTUACJA SPOŁECZNA UCZNIÓW
Z NIEPOWODZENIAMI SZKOLNYMI.

PRACA NAPISANA
POD KIERUNKIEM
mgr ELŻBIETY TOMCZAK

2004

SPIS TREŚCI

Wstęp	str. 3
Rozdział I	str. 4
1. Pojęcie niepowodzeń szkolnych i sytuacji społecznych w literaturze.	str. 5
2. Sytuacje społecznie trudne uczniów z niepowodzeniami szkolnymi.	str. 10
3. Rodzaje trudności.	str. 14
4. Ogólna charakterystyka sytuacji społecznej uczniów z niepowodzeniami szkolnymi.	str. 23
5. Sposoby eliminowania trudnych sytuacji społecznych z życia uczniów z niepowodzeniami szkolnymi.	str. 27
Rozdział II	str. 29
1. Pojęcie terapii.	str. 30
2. Zasady terapii.	str. 32
Podsumowanie	str. 35
Przypisy	str. 36
Bibliografia	str. 38

WSTEP

Sukces w nauce ma swoje odzwierciedlenie nie tylko w ocenach, ale również rzutuje na sytuacje społeczne ucznia w klasie oraz w grupie rówieśniczej. Dobry uczeń zwłaszcza w młodszym wieku szkolnym ma bardzo sprzyjające warunki do budowania własnego autoportretu- dodatniego i pozytywnego. Natomiast uczeń z niepowodzeniami w nauce szkolnej buduje często swój autoportret negatywny, kształtuje się u niego postawa samoodtręcenia.

Z powyższych względów badanie psychologicznych następstw niepowodzeń w nauce ma doniosłe znaczenie poznawcze i praktyczne. Szczególnie ważna jest ocena sytuacji społecznej uczniów z niepowodzeniami i wpływ tych sytuacji na zachowanie.

Celem pracy jest opis sytuacji społecznej uczniów, którzy mają trudności w spełnianiu wymagań formalnych szkoły, oraz charakterystyka tych sytuacji.

W rozdziale I przedstawiono analize niepowodzeń szkolnych i sytuacji społecznie trudnych na podstawie polskiej literatury. Przedstawiono przede wszystkim istotę sytuacji trudnych i zachowanie człowieka w sytuacji trudnej. Rozdział ten wskazuje również sposoby eliminowania trudnych sytuacji społecznych z życia uczniów z niepowodzeniami szkolnymi.

W rozdziale II przedstawiono zasady terapii dzieci z trudnościami w nauce, które ukazują możliwość przekształcania sytuacji uczniów z niepowodzeniami, z sytuacji emocjonalnie trudnych na pozytywne.

ROZDZIAŁ I

ANALIZA NIEPOWODZEŃ SZKOLNYCH I SYTUACJI SPOŁECZNEJ UCZNIÓW W ŚWIETLE LITERATURY.

1. POJECIE NIEPOWODZEŃ SZKOLNYCH I SYTUACJI SPOŁECZNYCH W LITERATURZE.

Rozważania na temat „Sytuacji społecznej uczniów z niepowodzeniami szkolnymi” rozpoczniemy od ustalenia podstawowych pojęć.

Do podstawowych pojęć, które są potrzebne do jednoznacznego określenia sytuacji społecznej uczniów z niepowodzeniami szkolnymi zalicza się następujące:

- niepowodzenia szkolne
- sytuacja społeczna

W literaturze naukowej problemem niepowodzeń szkolnych zajmowali się w Polsce tej rangi badacze jak: Wincenty Okoń, Jan Konopnicki, Ludwig Bandura, Czesław Kupisiewicz, Halina Spionek, Maria Tyszkowa.

Niepowodzenia szkolne można rozpatrywać w różnych aspektach, ale niezależnie od punktu odniesienia, zawsze jest to zjawisko negatywne. Mówiąc najogólniej przynoszą one niezaprzeczone straty psychologiczne, pedagogiczne i ekonomiczne.

W. Okoń wyraża przekonanie, że jednym z najbardziej złożonych rodzajów ludzkiej działalności jest praca wychowawcza i praca dydaktyczna na terenie szkoły. Zależy ona bowiem od wielu czynników.

Pierwszym z nich jest nauczyciel i narzędzie jego działalności dydaktycznej.

Drugim czynnikiem decydującym o wynikach pracy nauczyciela i wynikach w nauce uczniów jest sam uczeń.

Trzecim czynnikiem, który decyduje o wynikach pracy nauczyciela i ucznia są warunki społeczne szkoły i domu rodzinnego.

„... Wymienione trzy czynniki mogą występować w układzie korzystnym i wówczas praca dydaktyczna daje oczekiwane rezultaty. Bardzo często jednak występują one w układach niekorzystnych przyczyniając się do występowania zjawiska noszącego w dydaktyce nazwę „niepowodzenia szkolnych”. Jeżeli niepowodzenia powodują mniej poważne skutki, które bez przedłużania pobytu ucznia w szkole dają się usunąć, to taki przypadek nazywa autor niepowodzeniami ukrytymi. O ukrytych niepowodzeniach szkolnych świadczą również zahamowania w rozwoju aktywności, zdolności, samodzielności oraz zainteresowania pracą szkolną”. (1)

Odmienne pojęcie na niepowodzenia szkolne prezentuje J. Konopnicki, definiując je jako „... stan, w jakim znalazło się dziecko na skutek niespełnienia wymagań szkolnych”. (2)

Tak sprecyzowane definicje trudno uznać za wystarczające. Szczególnie problematyczny jest podany przez autora powód niepowodzenia, a mianowicie niespełnienie wymagań szkolnych. W polskim szkolnictwie trudno określić wyniki w nauce, jakie osiągnąć powinni uczniowie, a które ujednoliciłyby

wymagania szkół. Gdy w jednej szkole uczeń nie spełni jej wymagań, to w innej może uchronić za ucznia przeciętnego.

Problemem niepowodzeń szkolnych zajmował się w swoich badaniach L. Bandura. Autor nie precyzuje pojęcia „niepowodzenia szkolne”, wskazuje jedynie na zależności niepowodzeń od: szkoły, samego ucznia i warunków domowych.

Na powodzenia i niepowodzenia szkolne ogromny wpływ mają warunki domowe, ogólna atmosfera domu i opieka wychowawcza ze strony rodziców.

Nie mniej ważnym czynnikiem niepowodzeń szkolnych jest sama szkoła, co zdaniem autora obejmuje: wyposażenie szkoły, przygotowanie metodyczne i rzeczowe nauczyciela, jego doświadczenia, cechy charakteru, postawy i przekonania.

Do przyczyn tkwiących w samym uczniu autor zalicza: słabe zdrowie dziecka, słabe uzdolnienia i niekorzystne właściwości umysłowe.

L. Bandura uważa również przeciwnie uczniów na skutek wymagań programów nauczania za źródło niepowodzeń szkolnych. (cyt. za Cz. Kupisiewicz) (3)

Czesław Kupisiewicz podaje następującą definicję niepowodzeń szkolnych: „... Mówiąc o niepowodzeniach dzieci w nauce szkolnej będziemy mieli na myśli te sytuacje, które charakteryzują się występowaniem wyraźnych rozbieżności pomiędzy wymaganiami wychowawczymi i dydaktycznymi szkoły a postępowaniem uczniów oraz uzyskiwanymi przez nich wynikami nauczania.” (4)

Poglądy na niepowodzenia szkolne, jakie prezentuje Cz. Kupisiewicz są zbliżone z poglądami W. Okonia. Obaj autorzy wskazują, że moment rozbieżności między czynnikami decydującymi o powodzeniach szkolnych jest źródłem niepowodzeń dziecka w szkole.

Zdaniem M. Tyszkowej „... możliwości dziecka na każdym etapie rozwoju równoważone jego aktywnością otaczającym światem. Bywa jednak tak, że przed dzieckiem stawiane są zadania przerastające jego możliwości, bądź też brak dziecku warunków wykonania tych zadań” (5) Następstwem tego są niepowodzenia szkolne a ich konsekwencją sytuacje nazywane przez autorkę trudnymi.

Pojęcie sytuacji zostało wprowadzone do psychologii na początku XX wieku przez Johana Watsona, twórcę kierunku o nazwie behawioryzm. W myśleniu o koncepcji behawioryzmu twierdzono, że ludzkie zachowanie zależy od sytuacji zewnętrznej, która pozwala przewidywać i kontrolować to zachowanie.

„... Sytuacja ta jest również dostępna obiektywnym metodom badania.” (6) Jeśli uda się zbadać samo zachowanie i ustalić jego zależności od sytuacji zewnętrznej „... to uzyskuje się podstawę do przewidywania zachowania się i do wpływania na jego przebieg.” (7)

Obserwując zmiany sytuacji zewnętrznej istnieje możliwość określenia jak zachowa się jednostka. Odpowiednie sterowanie sytuacją zewnętrzną pozwala kierować ludzkim zachowaniem się.

Zgodnie z behawioryzmem żadne czynniki wewnętrzne jednostki nie decydują o zachowaniu, wręcz uważano je za zbędne, ponieważ człowiek nie potrafi decydować o ich przebiegu i działaniu.

Zalecno te przedstawia wypracowany przez behawiorystów model zachowania się S-R (bodziec- reakcja) (8), co rozumie naley, e psychologia zajmuje się wyłącznie zależnościami poszczególnych reakcji R od podnieci zewnętrznych S. Trudno zgodzić się z poglądami behawiorystów, którzy twierdzą, e zależnościami między reakcją a sytuacją zewnętrzną można ujmować statystycznie, e na podstawie sytuacji zewnętrznej można okrelić, czy nastpi taka a nie inna reakcja. Powoój się na stwierdzenie T. Tomaszewskiego, który twierdzi „... Nigdy nie można być absolutnie pewnym, czy po określonym bodcu nastpi taka czy inna reakcja, można to tylko przewidywać z pewnym stopniem prawdopodobieństwa.”(9)

Zachowanie człowieka nie jest nigdy wymierzalne i nie steruje nim wyłącznie sytuacja zewnętrzna ani środowisko zewnętrzne.

Na wskro behawiorystyczne podejcie do sytuacji prezentuje J. Pieter twierdząc, e „... Przez sytuacje na myli mamy w psychologii zony caociowy układ (splot, konstelacje, konfiguracje) prostych podnieci, wymagających przystosowane do nich „ zachowanie się” pojęte ze swej strony jako wysoce zony, caociowy układ reakcji prostych.”(10)

Autor ciłe wię pojecie sytuacji z zachowaniem się i ka je ujmować caociowo „... Zachowanie się jest skutkiem lub jeeli kto woli odpowiednikiem, rezultatem, następstwem itp. danej sytuacji.”(11)

Naukow analiz ludzkiego zachowania zajmował się Z. Skorny. Zdaniem autora ludzkie zachowanie się naley uzalenić nie tylko od warunków zewnętrznych, lecz równie od kierujących nim mechanizmów. Wród mechanizmów tych można wyróżnić dwa zasadnicze rodzaje, a mianowicie: fizjologiczne i psychiczne mechanizmy zachowania się. „... Mechanizmy psychiczne są realnie istniejącymi siami, wywierającymi istotny wpływ na zachowanie się uruchamiane przez podnieci zewnętrzne i sytuacje środowiskowe działające na organizm.”(12)

Podobnie jak Z. Skorny równie A. Lewicki ludzkie zachowanie się uzaleńia od czynników wewnętrznych, co absolutnie w swoich poglądach odrzucaj behawioryci.

Zdaniem A. Lewickiego zachowanie się jest zależne od sytuacji, od podwieku po poprzednich sytuacjach i od bodców wewnętrznych.(13)

„... Sytuacja zewnętrzna to określone przedmioty i osoby, które pozostają ze sobą w takich a nie innych stosunkach i mają dla jednostki pewną wartość lub przedstawiają zagrożenie. Sytuacja obejmuje jednak nie tylko przedmioty zewnętrzne aktualnie działające na osobnika, zawiera ona wewnętrzne

komponenty, którymi są procesy następcze stanowiące pozostałość po poprzednich sytuacjach.”(14)

Odmienną tendencję ujmowania sytuacji prezentuje T. Tomaszewski. Zdaniem autora „... Sytuacją człowieka będziemy nazywali układ jego wzajemnych stosunków z innymi elementami jego środowiska w określonym momencie czasu. Pojęcie sytuacji obejmuje elementy składowe, ich cechy, stan poszczególnych elementów w danym momencie czasu jak również wzajemne stosunki, jakie w danym momencie zachodzą między elementami sytuacji. Jednostka, ze względu, na którą rozpatrujemy sytuację jest podmiotem sytuacji.”(15) Nie można określić sytuacji bez podania jej podmiotu. Określając sytuację jakiegoś podmiotu uwzględniamy jego aktywność, którą T. Tomaszewski nazywa „... aktywnością podstawową dla danej jednostki.”(16) Dla wychowawcy klasy, podstawową aktywnością jest każda działalność wychowawcza. Zdaniem autora z psychologicznego punktu widzenia największe znaczenie ma rozpatrywanie sytuacji właśnie ze względu na aktywność podstawową. Uwzględniając dwie najważniejsze formy aktywności każdej jednostki „ życie i działanie” T. Tomaszewski wyodrębnia dwa rodzaje sytuacji:

- sytuacje egzystencjonalne- inaczej życiowe, bytowe
- sytuacje behawioralne- czynnościowe (17)

Określając sytuację jednostki należy uwzględnić dwa jej aspekty: bodźcowy i zadaniowy. Aspekt bodźcowy wskazuje, że dana sytuacja jest źródłem bodźców, które oddziałują na człowieka. Aspekt zadaniowy wskazuje, że dana sytuacja „ jest polem, w którym człowiek rozwija jakąś działalność, realizując określone zadanie.”(18)

Te dwa aspekty zdecydowanie określają miejsce człowieka w sytuacji jako podmiotu i jednocześnie jako jednego z elementów swojej sytuacji, a więc „... jego sytuacja jest określona zarówno przez cechy i stany elementów jego otoczenia, jak i przez cechy i stany jego samego.”(19)

W codziennym życiu człowiek funkcjonuje normalnie, gdy jego stosunki z otoczeniem zapewniają mu równowagę psychiczną. Regulacja tych stosunków odbywa się przy wykonywaniu odpowiednich czynności. „... Tak ustabilizowany system potrzeb, warunków oraz czynności T. Tomaszewski nazywa sytuacją normalną” (cyt. za R.Ossowski.) (20) W sytuacjach ustabilizowanych lub powtarzalnych ustala się zwykle jakaś struktura czynności, za pomocą której osiąga się określony wynik.

Jeżeli dziecko jest w sytuacji normalnej i przyswoi sobie określone struktury czynności, to wynik jego pracy będzie pozytywny. Jednak często można zaobserwować, że dzieci, które w początkowym okresie nauki górują poziomem nad innymi, szybko tracą zapał i chęć do pracy. „... Prawdopodobnie dzieje się tak, dlatego, że w trakcie nauki zmienia się rodzaj motywacji do uczenia się. Przy zmianie lub zaniku motywacji wewnętrznej pojawia się motywacja zewnętrzna, pobudzana przez przymus, naciski i wymagania.”(21)

Skutkiem obniżenia lub zaniku motywacji, braku warunków, bądź trudności w wykonywaniu czynności jest coraz trudniejsza sytuacja ucznia.

Mówiąc o sytuacjach społecznych mamy na myśli sytuacje, w których występują inni ludzie. W sytuacji społecznej jest także uczeń w klasie szkolnej. Jego ewentualne niepowodzenia w nauce i nieumiejetne rozwiązywanie związanych z nimi sytuacji społecznych powoduje wiele pochodnych trudności wychowawczych i deformacji prawidłowego zachowania się.

2. SYTUACJE SPOŁECZNIE TRUDNE UCZNIÓW Z NIEPOWODZENIAMI SZKOLNYMI.

W literaturze psychologicznej używa się bardzo często trzech określeń „sytuacji trudnych”, a mianowicie: frustracja, konflikt, stres.

„Słownik wyrazów obcych” wymienia pojęcia tłumaczy następująco:
 „ Frustracja- stan przykrego napięcia emocjonalnego wywołany niemożliwością (chwilową lub stałą) zaspokojenia przez jednostkę jakiejś potrzeby, charakteryzujący się przygnębieniem, poczuciem bezowocności wszystkich wysiłków, niewykorzystania uzdolnień prowadzący często do różnych form dezorganizacji funkcji psychicznych i organicznych.”(1)

„ Konflikt- sprzeczność powstająca w wypadku zaistnienia u kogoś co najmniej dwu potrzeb, których jednoczesne zaspokojenie jest niemożliwe.”(2)

„ Stres- stan ogólnej mobilizacji sił organizmu będący reakcją na działanie silnych bodźców fizycznych lub psychicznych, mogący przy dłuższym trwaniu doprowadzić do zaburzeń w funkcjonowaniu organizmu, wyczerpania i chorób psychosomatycznych.”(3)

Definicje: frustracji, stresu i konfliktu powodują podobne skutki w zachowaniu się jednostki. Trudno jest rozróżnić znaczenie tych pojęć

Sytuacje trudne uczniów z niepowodzeniami szkolnymi analizuje M. Tyszkowa.

Typologia sytuacji trudnych przedstawiona przez autorkę obejmuje trzy grupy, a mianowicie:

1. Trudne sytuacje zadaniowe, to jest takie, w których wymagania zadania przekraczają aktualne możliwości podmiotu. Następstwem tego stanu jest przecięnienie. Gdy warunki wykonywania zadań, czy realizacji celów nie są sprzyjające, uciążliwe lub zakłócające następują utrudnienia, zakłócenia.
2. Trudne sytuacje typu społecznej interakcji. „ Do tej kategorii sytuacji trudnych możemy zaliczać takie rodzaje społecznej interakcji, w których wartości i dążenia jednostki podlegają zagrożeniu lub utrudnieniu przez innych ludzi.”(4) Wśród sytuacji trudnych- społecznej interakcji autorka wyodrębnia:

a) Sytuacje społecznej ekspozycji, oceny i krytyki.

Dziecko o niskiej samoocenie, nieśmiałe, wystawione na widok publiczny a na domiar krytycznie w obecności grupy osób ocenione, znajdzie się w takiej sytuacji. Często zdarza się, że brak taktu pedagogicznego u nauczyciela jest powodem, że dziecko nie z własnej winy stawiane jest w sytuacji trudnej, przed którą nie jest w stanie obronić się.

b) Innym rodzajem trudnej sytuacji społecznej interakcji są sytuacje społecznego konfliktu. Jest to sytuacja, w której stawiane są dzieci rodziców, którzy prezentują zbyt wygórowane ambicje wobec swych dzieci.

c) Sytuacje nacisku społecznego to jeszcze odrębny rodzaj sytuacji społecznej interakcji. Przykładem mogą być sytuacje, w których uczniowie decydują się na ucieczkę z lekcji i zmuszają do tego kroku również kolegów,

którzy takiego zamiaru nie mają. Zmuszanie jednostki do podporządkowania się grupie, nie liczenie się z jej własnymi dążeniami powoduje trudną sytuację dla tej jednostki.

3. Trzecią grupę sytuacji trudnych stanowią sytuacje krytyczne, czyli takie, w których zagrożone zostają podstawowe wartości danej jednostki- jej zdrowie, życie, ludzka godność, ideały życiowe itp.

Typologia sytuacji trudnych zaproponowana przez J. Reykowskiego uwzględnia zaangażowanie człowieka w aktywność ukierunkowaną na osiągnięcie celu. Autor wyodrębnia następujące rodzaje trudności, jakie uniemożliwiają jednostce osiągnięcie celu. „... Przeszkoda: wykonując pewien ciąg czynności osobnik natrafia na sytuację, która uniemożliwia kontynuację tego ciągu, a więc jeżeli dążenie ma być zrealizowane osobnik musi podjąć dodatkowe czynności tzn. obejść, przełamać, znaleźć coś w zastępstwie.”(5) Szczególną formą przeszkody jest zadanie konfliktowe, brak, zwłoka, zaskoczenie lub zawód, wymaganie, niebezpieczeństwo.

Sytuacje udaremniające zaspokojenie potrzeb człowieka lub wpływające na obniżenie jego poczucia własnej wartości to zdaniem autora- deprywacja.

Inny rodzaj trudności to uszkodzenie lub strata to jest stan rzeczy, rezultatem, którego jest fizyczna dolegliwość.

„... Wymienione trudności mogą być usunięte w pełni, częściowo lub wcale. Niemożliwość usunięcia sprawia, że dążenie nie zostanie zrealizowane- następuje porażka.”(6) Porażka wywołana przez niezależny od podmiotu stan rzeczy może być nazwana zdaniem autora udaremieniem, zaś porażkę spowodowaną błędami we własnym działaniu J. Reykowski określa niepowodzeniem.

T. Tomaszewski jest twórcą teorii sytuacji, na którą składają się- zadania (cele), czynności i warunki. Te trzy czynniki to określony, skomplikowany układ obejmujący całość zwińzków między konkretnym człowiekiem a środowiskiem. Gdy zostaje naruszona równowaga między tymi czynnikami mamy do czynienia z sytuacją trudną „... Sytuacje, w których osiągnięcie wyniku jest możliwe tylko przy zmianie normalnej struktury czynności, nazywamy sytuacjami trudnymi.”(7) Autor na podstawie praktyki życiowej i badań eksperymentalnych wyróżnił pięć najbardziej typowych sytuacji trudnych. Są to: - zadania ponad siły

- zadania złożone o zmiennej i niejasnej strukturze w zmiennych warunkach
- przeszkody
- konflikty
- naciski

Charakterystyka wszystkich czterech typów sytuacji trudnych.

„... O deprivacjach (brak, utrata, pozbawienie) mówimy, gdy w otoczeniu brak jest podstawowych elementów, potrzebnych do normalnego funkcjonowania organizmu lub samopoczucia człowieka.”(8) Deprivacja może mieć charakter fizyczny jak i psychiczny.

Niepowodzenia szkolne pozbawiają ucznia pozytywnych ocen z przedmiotów, z zachowania, uznania wśród rówieśników i osób z najbliższego otoczenia. Brak kontaktów z rówieśnikami prowadzi do stanów osamotnienia. Brak sukcesów w szkole, niezadowolenie rodziców z ocen otrzymywanych w szkole, ciągłe osiąganie niewspółmiernych wyników w stosunku do wysiłku wkładanego przez dziecko w naukę sprawia, że nie jest w stanie osiągnąć nawet minimalnego sukcesu i zawsze będzie słabym uczniem. Niepowodzenia szkolne bardzo często powodują sytuacje deprivacji co uniemożliwia dziecku współżycie z innymi ludźmi i powoduje głębokie deformacje stosunków z otoczeniem.(9)

„... Przeciżnieniem nazywamy sytuację, gdy człowiek otrzymuje zadania na granicy swoich sił fizycznych lub umysłowych, zadania wymagające maksymalnego wysiłku.”(10) W sytuacji przeciżnienia jest uczeń, który otrzymuje promocję z klasy do klasy mimo pogłębiających się i narastających braków w materiale programowym. Dziecko za wszelką cenę może nadrabiać braki, lecz w sytuacji przeciżnienia jest to możliwe tylko przez krótki czas. Następnym stanem przeciżnienia jest niezadowolenie, brak aktywności, poczucie małej wartości. Niższa pozycja w zespole klasowym i w rodzinie.

„... Utrudnienie powstaje wtedy, gdy możliwość wykonania zadania zostaje zmniejszona, wskutek pojawienia się w sytuacji jakichś zbędnych elementów lub nieobecności jakichś elementów potrzebnych. W pierwszym wypadku mówimy o przeszkodach, przeszkodach drugim zaś o brakach.”(11) Przeszkody i braki komplikują sytuację, przez, co „... utrudniają czynności orientacyjne, decyzyjne i wykonawcze.”(12) Przeszkodą mogą być także zewnętrzne naciski fizyczne lub społeczno-moralne. Innym rodzajem utrudnienia są braki, które mogą mieć charakter przedmiotowy lub informacyjny. Przykładem braków przedmiotowych jest brak potrzebnego podręcznika, przyborów szkolnych, zaś braki informacyjne to np.: niedokładne objaśnienie sposobu wykonania zadania domowego.

„... Sytuacja zagrożenia występuje wtedy, gdy istnieje zwiększone prawdopodobieństwo naruszenia jakiejś wartości, cenionej przez przedmiot działań, jego życia, zdrowia, własności, dobrego imienia, pozycji, dobrego samopoczucia, dobrej opinii osób bliskich.”(13) Dziecko, którego pozycja w rodzinie zostaje zachwiana jest w sytuacji zagrożenia, gdy naruszona jest wówczas równowaga między jego warunkami zewnętrznymi a wewnętrznymi. Traktowanie dziecka jako gorszego, mniej wartościowego daje nieporządane skutki i jest odpowiedzią na często stawiane przez rodziców, nauczycieli pytanie „... dlaczego nasze dzieci mają niepowodzenia szkolne?”.

Problematykę sytuacji trudnych zajmowałeś się też A. Lewicki. Zdaniem autora pojęcie sytuacji trudnej można ujmować jako:

a) trudności w znalezieniu środków do rozwiązania, co w typologii Tomaszewskiego zaliczane jest do sytuacji utrudnień, utrudnień dokładniej, do braków utrudniających i przeszkód, oraz do przeciwności.

b) trudności o charakterze emocjonalnym.(14)

A. Lewicki stwierdza, iż „... sytuacja obejmuje nie tylko przedmioty zewnętrzne aktualnie działające na osobnika, zawiera ona również pewne komponenty wewnętrzne.”(15) Można, zatem stwierdzić, iż wymienione wyżej typy sytuacji trudnych występują jednocześnie.

„Sytuacje trudne do rozwiązania” stają się często „trudne do zniesienia”. Z kolei za sytuacje trudne emocjonalnie często tak zaburzają procesy orientacyjno- poznawcze, że dany problem sytuacyjny staje się trudny do rozwiązania.(16)

Konsekwencją niepowodzeń szkolnych są sytuacje trudne dzieci, w tym wiele sytuacji społecznie trudnych. Trudności w znalezieniu środków do rozwiązania, jak również trudności o charakterze emocjonalnym poważnie utrudniają a nawet uniemożliwiają normalną aktywność dziecka.

Przejrzyj różnorodnych typologii sytuacji trudnych umożliwi dokonanie wyboru tych, które szczególnie występują w życiu dzieci z niepowodzeniami szkolnymi.

3. RODZAJE TRUDNOŚCI.

Dziecko, które rozpoczyna naukę szkolną styka się z różnymi trudnościami. Już samo pójście do szkoły jest dla niego wielkim sprawdzianem sprośtania wymaganiom stawianym mu przez dorosłych, a wymagania w tym zakresie sprecyzowane w programie nauczania początkowego są dość wysokie.

Niepowodzenia szkolne nie pojawiają się nagle.

Początkowo dziecko napotyka trudności na drodze do opanowania pewnych umiejętności, a gdy ich nie pokona, ma widoczne kłopoty w nauce. Stan taki prowadzi do tego, iż uczniowie ci otrzymują słabe oceny, a nawet zagrożeni są drugoroczności. Wpływa to negatywnie na ogólny rozwój dziecka, na jego psychikę i motywację do pracy, tworzy ono zaburzony obraz siebie, a także zakłócenie więzów rodzinnych.

W takim wypadku należy z odpowiednim skutkiem udzielać dzieciom pomocy i czuwać nad tym, aby te trudności nie przerodziły się w niepowodzenia szkolne.

Według literatury trudności w nauce to sytuacja, kiedy uczeń pomimo starań nie potrafi w odpowiednim czasie przyswoić sobie wiedzy i umiejętności przewidzianych w programie nauczania. W tym znaczeniu trudności stanowi przyczynę, a zarazem pierwszy etap szkolnych niepowodzeń.

W praktyce szkolnej spotykamy następujące rodzaje trudności:

1. zależne od ucznia:
  - niewłaściwe sposoby uczenia się, wynikające z niezajomości zasad pracy umysłowej,
  - tzw. „luki” w materiale z wcześniejszych okresów,
  - zaburzenia w przeprowadzaniu operacji umysłowych: obserwowanie, wnioskowanie, porównywanie,
2. zależne od nauczyciela:
  - brak skutecznych metod nauczania- uczenia się,
  - nie likwidowanie braków w wiedzy ucznia,
  - nie wzbudzanie w uczniu zainteresowania nauką,
3. zależne od programu kształcenia:
  - napotykanie nowych treści, często zupełnie „obcych” dziecku,
  - coraz bardziej naukowe słownictwo,
  - nowe pojęcia, które są bardziej złożone, odbiegające od treści doświadczeniowych,
4. zależne od stosowanych form, metod, środków realizacji programu:
  - nieodpowiednie i nieciekawe dla ucznia podręczniki,
  - zbyt układowy program.(1)

Podstawowe źródło trudności w nauce może mieć związek z nieprawidłowym procesem nauczania, tj. niedostatecznym preferowaniem metod, czy wymagać do indywidualnych potrzeb i możliwości dzieci.

Należy, więc maksymalnie dostosować stopień trudności do możliwości dziecka. Nie powinno być reguły, że wszystkie dzieci w klasie uczą się razem, muszą wykonywać to samo i w tym samym czasie dochodzić do podobnych efektów.

W toku wieloletnich obserwacji własnych i literatury można stwierdzić, że ogromny wpływ na dziecko wywierają następujące czynniki:

- natury intelektualnej, emocjonalnej i wolicjonalnej,
- osobowości, wiedza i przygotowanie nauczyciela do zawodu,
- treści programowe, organizacja pracy i atmosfera szkolna,
- stosunek rodziców do szkoły (współpraca szkoły z domem rodzinnym, atmosfera w rodzinie i kontakty ucznia z otoczeniem).

Przyczyny trudności w nauce są na ogół wielorakie i złożone. Dlatego ważne jest, aby nauczyciel rozumiał, co się dzieje w sferze doznającego dziecka, by mógł w razie trudności interweniować.

Czesław Kupisiewicz dzieli przyczyny niepowodzenia:

1. Przyczyny ekonomiczne – społeczne
/ złe warunki materialne, mieszkaniowe, rozpad struktury rodziny, niski poziom intelektualny i kulturalny rodziców, niewłaściwa postawa rodziców wobec dziecka, brak zrozumienia i zaspokojenia potrzeb dziecka /.
2. Przyczyny biopsychiczne (tkwiące w dziecku)
/ możliwości umysłowe, ogólne zdolności, częściowo opóźniony rozwój, deficyty fragmentaryczne, zaburzenia nerwicowe, a także wady wymowy, wzroku, słuchu /.
3. Przyczyny pedagogiczne (tkwiące w procesie dydaktycznym)
/ mogłyby spowodowane niedostatecznym przygotowaniem nauczycieli, popełnianymi przez nich błędami dydaktycznymi oraz wadliwymi postawami wobec uczniów /.(2)

O powodzeniu szkolnym w dużej mierze decyduje atmosfera panująca w rodzinie, wolna od nadmiernych napięć, pośpiechu, nerwowości, nacechowana życzliwością. Dziecko kochane i traktowane serdecznie uczy się chętniej.

Dom rodzinny, w którym się wychowuje, ma ogromny wpływ na jego funkcjonowanie w szkole.

Warunkiem prawidłowego rozwoju jest zaspokajanie potrzeb dziecka oraz troska o poziom intelektualny, moralny, czy zdrowotny. W rodzinie, w której panuje przykra, konfliktowa atmosfera, młody człowiek nie ma zapewnionego poczucia bezpieczeństwa, ma duże trudności w osiągnięciu pozytywnych wyników nauczania.

Również warunki materialne sprawiają, że nie są zaspokajane podstawowe potrzeby dziecka, co w konsekwencji powoduje kształtowanie się takich wadliwości, które z kolei obniżają wydolność w uczeniu się. Przebiega ono wolniej, a jego rezultaty są niższe.

Ponadto nadmierne zaabsorbowanie rodziców sprawami bytowymi powoduje, że dzieci pozbawione są należytej opieki, muszą liczyć tylko na siebie. Często mają zbyt wiele dodatkowych obowiązków, więc na zamierzone uczenie się pozostaje im niewiele czasu.

Tak, więc także warunki materialne rodziny wpływają niekorzystnie na rozwój fizyczny i psychiczny, w tym również rozwój umysłowy.

U dzieci tych częściej występują schorzenia i mogą obniżyć się aktywność szkolna. Często nie są przygotowane we właściwym czasie do rozpoczęcia nauki w szkole, a później uzyskują znacznie gorsze rezultaty.

Gorsze warunki domowe polegają przede wszystkim na brakach w symulacji zainteresowań poznawczych dzieci i w ich zaspokajaniu.

Często te rodzice o niskim poziomie wykształcenia nie są w stanie okazać pomocy dziecku w przypadku, gdy nie radzi sobie ono z wykonywaniem różnorodnych zadań.

Czynniki biologiczno-psychologiczne to różnego rodzaju wadliwości dzieci, które decydują o obniżonym poziomie ich funkcjonowania, a więc osiągnięcie niezbyt zadowolających postępów w różnych dziedzinach. Najczęściej wymieniane czynniki biopsychiczne, mające wpływ na edukację, to:

- temperament
- cechy charakteru
- stan zdrowia
- rozwój psychomotoryczny.(3)

U dzieci ujawniających trudności stwierdza się często niższe od przeciętnych wskaźniki wzrostu i ciężaru ciała oraz częstsze występowanie różnych schorzeń. Związek pomiędzy stanem zdrowia a postępiami dzieci w uczeniu się przedstawiają Z. Włodarski i A. Matczak.(4)

Wpływ stanu zdrowia bywa mniej lub bardziej bezpośredni. Natomiast wady wzroku, słuchu, czy zaburzenia motorycznych powodują utrudnienie odbioru pewnych informacji, czy też wykonywanie zadań z tym związanych.

Przyczyn trudności szkolnych są zaburzenia dynamiki procesów nerwowych, a przybierają one różnorodną postać

Nadpobudliwość psychoruchowa.

Ujawnia się ona zwykle w różnych sferach, ale nie z jednakową siłą. Może występować nadmierna ruchliwość, niepokój.

Dzieci takie niemal natychmiast reagują na wszystko, nie znajdują powściągliwości. Występują u nich znaczne trudności w koncentracji uwagi i często nie przestrzegają ustalonych norm postępowania.

Często są chaotyczne i niedokładne w działaniu. Nie potrafią śledzić toku lekcji, ponieważ w danym momencie interesuje je coś innego.

Dzieci te cechuje nieźrównoważenie emocjonalne, przez co w oczach swoich rówieśników nie są odbierane pozytywnie. Zdarza się, że oceniamy je jako dzieci zdolne, ale leniwe.

Stan taki powoduje, że dzieci te zniechęcają się w pracy, a ponieważ występują trudności kojarzą się ze szkołą, stąd nierzadko pojawia się negatywny stosunek do tej instytucji, co dodatkowo jeszcze utrudnia uczenie się.

Obniżenie pobudliwości.

Zarówno zachowania charakterystyczne dla tego zaburzenia, jak i trudności, które z nim współwystępują, są zupełnie odmienne od tych, które cechują dzieci nadpobudliwe. Niska aktywność, bierność, czy spowolnienie są barierą w pokonywaniu szkolnych trudności.

Dzieci zahamowane nierzadko znajdują się jakby w próżni. Sprawiają wrażenie, jak gdyby niektóre bodźce z zewnątrz nie docierały do nich.

Może się też zdarzyć, że nie interesują się niczym, jak gdyby wszystko, co dzieje się wokół nich, było im obojętne.

Czasami przypuszczenia takie są trafione. W związku z powolnością dzieci te nie nadążają za biegiem lekcji co powoduje, że nie uczestniczą w niej aktywnie.

W stan silnego zahamowania można też wprowadzić takie dzieci poprzez nagle zaistniałe sytuacje w klasie, np. wezwanie do odpowiedzi przez nauczyciela. Sprawiają wówczas wrażenie zakłopotanych, nie mających nic do powiedzenia, bądź nawet nie rozumiejących czego oczekuje od nich nauczyciel.

W szkole dzieci takie mają opinie niezdolnych i jeżeli zdają sobie z tego sprawę, to zahamowanie może się jeszcze pogłębić, a co za tym idzie, trudności się powiększają.

Opóźnienie rozwoju ruchowego.

W przypadku ogólnego obniżenia rozwoju ruchowego dzieci takie wykazują obniżoną sprawność motoryczną, co ujawnia się przede wszystkim na lekcjach wychowania fizycznego. Nawet proste ćwiczenia sprawiają im wiele kłopotu, a czasem wręcz nie mogąbyć przez nie wykonane.

Pociągają to za sobą szereg konsekwencji. Dzieci te uważane są za coś „gorszego” w oczach kolegów, co dodatkowo pogarsza ich sytuację.

W przypadku opóźnienia sprawności manualnej (dłoni, palców) trudności występują przede wszystkim w uczeniu się pisania i rysowania.

Zaburzenie sprawności pisania przeszkadza w sporządzaniu notatek. Dziecko, które pisze wolno, niestarannie, mało czytelnie lub często nie kończy notatki, nie wykorzysta zapisanej wiedzy. To z kolei pociągają za sobą lawinę innych trudności.

Innym rodzajem zaburzenia jest brak prawidłowej lateralizacji, czyli funkcjonalnej przewagi prawej strony ciała nad lewą.

Ze względu na czynności związane z uczeniem się szkolnym dotyczy to przede wszystkim funkcji oka i ręki.

Zaburzenia powstają, gdy przewaga prawej strony ciała nie jest wyraźna, na dominacji strony lewej bądź na braku lateralizacji jednorodnej, gdy na przykład dominuje lewe oko i prawa ręka (lateralizacja skrzyżowana).

W przypadku wszystkich wymienionych zaburzeń mogą występować trudności w nauce. Dzieci te ustępują na ogół równieśnikom w posługiwaniu się prawą ręką. Towarzyszą temu zaburzenia w orientacji przestrzennej, ujawniającej się szczególnie na lekcjach wychowania fizycznego, gdy trzeba naśladować ruchy nauczyciela, zajmować oznaczone miejsca, czy dokonywać w określonych stronach różnego rodzaju zwrotów. Brak dominacji prawego oka może również powodować trudności w czytaniu i pisaniu, co pociąga za sobą „lawinę” innych trudności.

U dzieci z lateralizacją lewostronną występują zazwyczaj trudności w uczeniu się pisania. Sprawność pisania jest niekiedy tak bardzo obniżona, że problemem staje się sporządzenie notatek, co przyczynia się do ujawnienia trudności w wielu różnych przedmiotach.

Wymienione przykładowo trudności związane z niesprzyjającymi uczeniu się warunkiwaciami indywidualnymi uczniów nie stwarzają podstawy do organizowania oddzielnych klas czy szkół.

Wymagają natomiast uwzględnienia przez nauczyciela w toku zajęć lekcyjnych i stosowania indywidualizacji pracy.

Niekiedy poświadane są dodatkowe zajęcia korekcyjno – kompensacyjne.

Postawy rodzicielskie.

Dom rodzinny dziecka to najważniejsze miejsce, w którym dzieci uczą się relacji międzyludzkich. To rodzice mają największy wpływ na kształtowanie się zarówno osobowości dziecka, jak też jego perspektyw zawodowych.

Od ich postawy zależy, czy dziecko będzie w stanie rozwinąć się pod względem emocjonalnym i intelektualnym, by móc w przyszłości osiągnąć sukcesy zawodowe i być przygotowanym do pełnienia ról w życiu prywatnym.

Nie ulega wątpliwości, że „to rodzina stanowi dla dziecka ważne, a w kolejności pierwsze środowisko rozwojowe i wychowawcze”.(5)

To właśnie rodzice są pierwszymi nauczycielami i stanowią wzorzec dla młodego pokolenia. Niewątpliwie są bardzo ważnym elementem w strukturze osobowości.

W literaturze spotkamy wiele definicji postaw.

Z psychologicznego punktu widzenia definicja postawy brzmi jako „tendencja do zachowania się w specyficzny sposób wobec jakiejś osoby, sytuacji czy też problemu”.

Według M. Ziemskiej postawa rodzicielska to „nabyta struktura poznawczo - daniowo - efektywna, ukierunkowująca zachowanie się rodziców wobec dziecka”. Jest to, więc sposób odnoszenia się rodziców do dziecka i postępowania z nim.(5)

We wczesnym etapie rozwoju to właśnie rodzice są pierwszymi reprezentantami świata ludzi dorosłych. W kolejnych latach rozwoju dziecko staje się coraz mniej zależne od rodziców.

Brak jednolitych postaw obu rodziców może utrudnić wychowanie pociechy, która ma problem z odróżnieniem dobra od zła.

Istotną rolę odgrywa też atmosfera, która panuje w domu i sposób, w jaki rodzice odnoszą się do siebie.

Jeśli interakcje pomiędzy członkami rodziny są pozytywne, wzbogacają one osobowość dziecka.

Jeśli relacje w rodzinie dziecka są chłodne, pełne napięcia to działają one destruktywnie.

M. Ziemska uważa, że każda postawa zawiera trzy zasadnicze komponenty: uczuciowy, myślowy i działaniowy.

Element uczuciowy wyznacza charakter myślenia i działania rodziców. Przejawia się to w tonie wypowiedzi rodziców na temat dziecka, w wyrazie ruchów i gestów. Komponent myślowy znajduje wyraz w poglądach na temat dziecka, w ocenie jego zachowania, a komponent działania występuje w czynnych zachowaniach wobec dziecka.

Najbardziej znaną typologię postaw przedstawiła za M. Ziemską, która wyróżnia dwie podstawowe grupy postaw:

- pozytywne
- negatywne.

Do grupy wartościowych należą:

- p o s t a w a   a k c e p t a c j i -

wyraża się ona w akceptowaniu dziecka jako jednostki – jednostki, która posiada zarówno cechy pozytywne, jak i negatywne. Może reprezentować osobę o wysokim poziomie intelektualnym, białym, który przejawia trudności w określonej dziedzinie. Ponadto akceptacja dziecka sprawia, że kształtuje się u niego zdolności do nawiązywania trwałej więzi emocjonalnej oraz okazywania uczuć. Dzięki temu, jest cenniejsze przez rodziców, potrafi odczuwać te miłości. Relacje w rodzinie są szczere i otwarte, a dziecko jest miłe, wesołe, odważne i co ważne – przyjacielsko i pozytywnie nastawione do ludzi.

- p o s t a w a w s p ó ł d z i a ń a n i a z d z i e c k i e m –
 przejawia się w zaangażowaniu i zainteresowaniu rodziców pracą i zabawą
 dziecka, jak również w zaangażowaniu dziecka w zajęcia i sprawy rodziców i
 domu. Dzięki takiej postawie dziecko czuje się wartościowe i potrzebne. Może
 wyrazić swoją opinię, bo wie, że zawsze zostanie wysłuchane przez rodzica.
 Dziecko jest więc ufne w stosunku do rodziców, nie boi się prosić o pomoc,
 czy radę. Jest zadowolone z własnej pracy, wytrwałe, zdolne do współpracy
 i podejmowania zobowiązań.

Postawa współdziałania sprawia, że młody człowiek potrafi wytrwale uczyć się
 i pracować. Wytwarza się w nim także zdolność troski o innych.

- r o z u m n a s w o b o d a –

dawanie dziecku właściwej dla jego wieku rozumnej swobody ma wpływ na
 zdolność dziecka do współdziałania z rówieśnikami. Uznanie swobody,
 aktywności, ma korzystny wpływ na uspołecznienie i łatwość w przystosowaniu
 się do różnych sytuacji społecznych.

Dziecko, któremu rodzice ufają i są obiektywni w każdej dziedzinie życia, w
 miarę upływu lat coraz bardziej uniezależnia się od nich. Jednak autorytet
 rodziców utrzymuje się i mogą oni kierować dzieckiem na tyle, na ile jest to
 potrzebne.

- u z n a n i e p r a w d z i e c k a –

dziecko traktowane jest w rodzinie na równi z jej innymi członkami. Sprawia to,
 że rozwija się jego lojalność i solidarność wobec domowników.

Świadome swoich praw dziecko staje się częściowo niezależne od rodziców,
 uczy się samodzielnego podejmowania czynności. Rozumni rodzice dają mu w
 ten sposób do zrozumienia, iż jest ono odpowiedzialne za swoje czyny.

Rodzice mogą wspierać dziecko, poprzez udzielanie rad, wskazówek, wyjaśnień
 oraz sugestii, a dziecko tworzy realistyczny obraz samego siebie.

Negatywne postawy ujmują w ten oto sposób:

- p o s t a w a u n i k a j ą c a –

jest wynikiem nadmiernego dystansu uczuciowego rodziców wobec dziecka, ich
 uległości i bierności. Rodzice wykazujący się taką postawą często ignorują
 dziecko, zaniedbując jego potrzeby uczuciowe, duchowe, czy intelektualne.

Nie poświęcają mu należytej uwagi, nie rozmawiają z nim, nie interesują się
 jego życiem, a także nie są konsekwentni w działaniach i wymaganiach
 względem dziecka. Unikanie kontaktów z dzieckiem sprawia, że staje się ono
 uczuciowo niestałe, niezdolne do wytrwałości i koncentracji w nauce, nieufne,
 łatwo popada w konflikty z rodzicami, może czuć się niepotrzebne.

- postawa odrzucająca –

ma miejsce przy nadmiernym dystansie uczuciowym i dominacji rodziców, gdzie dziecko odczuwane jest jako ciężar, a opieka nad nim uważana jest za odrażającą lub przekraczającą ich siły.

Dziecko widzi częstą krytykę własnej osoby, oschłoność, brak akceptacji ze strony rodziców. W tej sytuacji ani ojciec, ani matka nie okazują pozytywnych uczuć swej córce, czy synowi. Dobre zachowanie, czy też wyniki w nauce w ogóle nie są dostrzegane. Każde, nawet drobne potknięcie, w oczach rodziców urasta do rangi poważnego przewinienia.

Wychowywane w takiej postawie dziecko zaczyna traktować swoich rodziców jako wrogów. Staje się wtedy kłamliwe, aroganckie, nieposłuszne, kłóliwe, agresywne wobec rówieśników i innych osób. Odrzucanie dziecka przez rodziców może stanowić podłoże zachowań aspołecznych i wyzwalać reakcje nerwicowe.

- postawa nadmiernie wymagająca –

występuje wtedy, gdy rodzice nie liczą się z indywidualnymi cechami i możliwościami dziecka wynikającymi między innymi z fazy rozwojowej, w jakiej się znajduje. Rodzice z góry zakładają dostosowanie się dziecka do stawianych wymagań, do wytworzonego przez nich wzoru osobowego.

Matka i ojciec uważają się za autorytet i nie szanują indywidualności dziecka. Gdy przestaje ono dawać sobie radę, zarówno w domu jak i w szkole, nie jest w stanie już sprostać rodzicielskim wymaganiom, zaczyna się cofać w rozwoju. Dziecko przestaje wierzyć we własne siły, możliwości i zdolności, staje się uległe, lekliwe, niepewne i przewrażliwione.

Relacje z rodzicami, którzy wywołują w nim bunt i agresję są utrudnione. Dziecko czuje się osamotnione.

Taka postawa rodziców może doprowadzić do załamania lub wywołania w nim nadpobudliwości i nerwowości.

- postawa nadmiernie chroniąca –

to przeciwny biegun wymiaru niezrównoważenia uczuć rodziców. Przejawia ona nadmierne skoncentrowanie się na dziecku, a także uległość. Rodzice przyjmujący taką postawę traktują dziecko przesadnie opiekuńczo i nadmiernie pobłażliwie. Starają się rozwiązywać za nie wszystkie problemy życiowe.

W efekcie nadmierna ochrona dziecka może powodować zaburzenia w osiąganiu dojrzałości emocjonalnej i społecznej, rodzi bierność, powodować braki inicjatywy bądź nadmierną pewność siebie, poczucie większej wartości, nastawienie wymagające i egoistyczne.

W tym przypadku dziecko „rzędzi” rodzicami, którzy pozwalają mu na różnego rodzaju wybryki, usprawiedliwiają i bezkrytycznie tolerują jego zachowanie.

Analizując wyżej wymienione postawy, można stwierdzić, że „każdej z wyróżnionych postaw prawidłowych odpowiada przeciwna jej postawa nieprawidłowa, a więc :

akceptacji – odrzucanie,
współdziałaniu – unikanie,
rozumnej swobodzie – nadmierne ochranianie,
uznaniu praw – zbytne wymaganie, zmuszanie,
korygowanie.

Jak widzimy, poszczególne postawy właściwe i niewłaściwe tworzą przeciwstawne pary, co ma znaczenie przy oddziaływaniu na postawy rodzicielskie.

Różne typy postaw rodziców wobec dziecka wywołują określone formy w jego zachowaniu, prowadzą do ukształtowania odpowiednich cech osobowości najpierw dziecka, a później dorosłego człowieka.

Właściwe postawy rodzicielskie zapewniają dziecku poczucie bezpieczeństwa, prawidłowy rozwój społeczno-emocjonalny. Takie dzieci dobrze radzą sobie w kontaktach społecznych, skłonne są do nowatorstwa i chętnie intelektualnie.

Niewłaściwe postawy rodzicielskie mogą powodować u dziecka opóźnienie dojrzalości społeczno-emocjonalnej, agresywność, lekkość, bierność, brak wiary we własne siły, niskie aspiracje, podatność na frustracje lub nadmierną ufność w siebie, przecenianie własnej wartości, zarozumiałstwo, egoizm.

Można, więc powiedzieć, że powyższe cechy osobowości, kształtowane pod wpływem określonych postaw rodziców, wpływają na tworzenie się obrazu własnego „ja” u dziecka.

4. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA SYTUACJI SPOŁECZNEJ UCZNIÓW Z NIEPOWODZENIAMI SZKOLNYMI.

4a. Sytuacja rodzinna dziecka z niepowodzeniami szkolnymi.

Współodpowiedzialną instytucją za niepowodzenia szkolne uczniów jest ich środowisko rodzinne, na które składają się:

- poziom umysłowy rodziców
- metody wychowawcze
- atmosfera wychowawcza domu rodzinnego
- warunki bytowe rodziny

W niektórych rodzinach brak większego zainteresowania dziećmi, które przeżywają niepowodzenia szkolne. Rodzice ograniczają się zazwyczaj do zaspakajania biologicznych potrzeb dzieci, pomijając potrzeby psychofizyczne młodego i wrażliwego organizmu, który odnosi porażki w interakcjach z otoczeniem szkolnym. Ich wyuczona reakcja na niepowodzenia szkolne jest karanie dziecka, stawianie go wśród rodzeństwa jako najgorszego. Takie postępowanie rodziców obniża w dziecku z niepowodzeniami szkolnymi poczucie własnej wartości i wzmacnia zagrożenie. Rodzice tacy nie zauważają niepowodzeń szkolnych swoich dzieci w chwili, gdy się one pojawiają, lecz wtedy, gdy skutki tych niepowodzeń występują bardzo jaskrawo. Bywa też, że nadmierna troska rodziców o dziecko „lepa mi serce” do niego utwierdza w dziecku z niepowodzeniami szkolnymi przekonanie, że jest ono niezdolne do podejmowania wysiłku, by pokonać trudności, jakie nastrecza mu nauka w szkole.

Dzieci z niepowodzeniami szkolnymi mają często wrodzone, bądź spowodowane przebytymi chorobami deficyty rozwojowe, które utrudniają im normalne funkcjonowanie w interakcjach społecznych. Wady rozwojowe dzieci są często przez rodziców bagatelizowane. Mimo zaleceń lekarza rodzice uczniów z niepowodzeniami szkolnymi nie podejmują kroków zmierzających do likwidacji bądź zapobiegania ujemnym następstwom wad rozwojowych. Dopiero na interwencje szkoły rodzice udają się z dzieckiem do lekarzy specjalistów. Nie zawsze jednak rodzice stosują się do ich zaleceń, tłumacząc się brakiem czasu.

Atmosfera rodzinna również odbija się na psychice dziecka z niepowodzeniami szkolnymi. Na skutek ostrych konfliktów między rodzicami, dziecko przeżywa niepewność i lek. Ciągłe nieporozumienia powodują, że dziecko z niepowodzeniami szkolnymi wraz ze swoimi kłopotami przestaje istnieć dla domu lub dom przestaje istnieć dla niego.

Nie bez znaczenia dla normalnego funkcjonowania dziecka są warunki materialne rodziny. W rodzinach o niskim dochodach panuje ciągłe napięcie

atmosfera, na skutek braku środków do zaspakajania niezbędnych potrzeb członków rodziny.

W takiej sytuacji potrzeb dziecka z niepowodzeniami szkolnymi nie bierze się pod uwagę. Nikt z członków rodziny nie liczy się z potrzebami dziecka. Zazwyczaj są one „kopcuszkami” w rodzinie. Dzieci z niepowodzeniami szkolnymi z powodu obojętności rodziców, pracy zawodowej obojga rodziców lub na skutek obarczenia niepracującej matki nadmierną ilością obowiązków domowych, przychodzą do szkoły zaniedbane i brudne. Jest to często następstwem złych warunków mieszkaniowych. W większości rodziny o niskim standardzie bytowym, z których najczęściej wywodzą się dzieci z niepowodzeniami szkolnymi, zajmują ciasne mieszkania, składające się z przewańnię z pokoju i kuchni pozbawione urządzeń sanitarnych.

Z niskim poziomem umysłowym rodziców, ze złymi warunkami bytowymi rodzin dzieci z niepowodzeniami szkolnymi wiążą się często alkoholizm jednego, a bywa, że i obojga rodziców. Dziecko z niepowodzeniami szkolnymi pozostawione w takich warunkach ma przekreślone wszelkie szanse życiowe. W takich przypadkach nikt z najbliższych nie jest w stanie pomóc dziecku w pokonywaniu jego kłopotów, gdy najczęściej rodzice nadużywający alkoholu nie wiedzą lub nie zdają sobie sprawy, jakie następstwa powodują niepowodzenia szkolne i jak je eliminować. Rodzice tacy nie są w stanie rozbudzić w dziecku wiary w siebie, ani motywacji do podejmowania kroków likwidujących niepowodzenia szkolne. Trudna sytuacja rodzinna dziecka z niepowodzeniami szkolnymi rzutuje na jego pozycję w grupie rówieśniczej. Zdarza się, że grupa absolutnie nie akceptuje takiego dziecka.

4b. Sytuacja dziecka z niepowodzeniami szkolnymi w klasie.

Brak dziecku pozytywnych osiągnięć w szkole powoduje jego niechęć do nauki. Jeśli trudnościami w nauce i niechęcią dziecka nie zostają na czas skorygowane, powstają wówczas niepowodzenia szkolne przejawiające się w złych ocenach i zaburzeniach w zachowaniu dziecka. Stopień nasilenia niepowodzeń szkolnych jest uzależniony od indywidualnych cech jednostki, która to niepowodzenie przeżywa.

Dzieci z niepowodzeniami szkolnymi silne, dobrze zbudowane fizycznie bywają często postrachem dla kolegów, którzy go nie aprobują. Są one w ciągłym konflikcie ze swoimi rówieśnikami. Dzieci takie swoją pozycję podnoszą poprzez agresywne zachowania, bójki, dokuczanie innym itp. Takie zachowania dziecka, oraz niedostateczne wyniki w nauce powodują również konflikty z nauczycielami. Dziecko na skutek niepowodzeń szkolnych jest wulgarnie, niechętnie odpowiada na pytania, nie usprawiedliwia się.

Oprócz dzieci z niepowodzeniami szkolnymi o charakterze wyraźnym wrogiem, demonstracyjnym są i takie, u których niepowodzenia szkolne

powodują zachowania zahamowane, przejawiające sie brakiem zaufania do kolegów, nauczycieli, lekkiem, unikaniem i odrzucaniem kontaktów społecznych. Takie dzieci w klasie czujsie niepewnie i nieśmiał. Dzieci z niepowodzeniami szkolnymi przejawiające zachowania zahamowane nie mają bliskich kolegów, wycofujsie z zabawy, czujsie nieszczliwe. Nigdy i do nikogo nie zwracają sie z prob o pomoc. W życiu klasy nie przejawiają żadnych inicjatyw są bierne.

Sytuacja dziecka z niepowodzeniami szkolnymi w klasie zależna jest od grupy, której ono jest członkiem, od jego pozycji w grupie i od stosunków społecznych panujących wśród jego rówieśników a także od nauczyciela. Nauczyciel z racji swego zawodu winien traktować wszystkich uczniów jednakowo, lecz do dzieci z niepowodzeniami szkolnymi winien podchodzi indywidualnie biorąc pod uwage ich możliwości i potrzeby. Nawet drobne czynności poprawnie wykonane nagradza. Zadaniem nauczyciela jest otacza je opiek i stac trosk przez eliminowanie sytuacji zakocajcych, utrudniających i zagrażających normalne funkcjonowanie tych uczniów na terenie klasy. eby eliminować z życia uczniów z niepowodzeniami szkolnymi sytuacje społecznie trudne wynikające z racji pełnienia przez to dziecko roli ucznia i wychowanka należy przydziela im zadania na granicy możliwości psychofizycznych tych uczniów, by w ten sposób podnosi ich pozycje w grupie rówieśników i umoliwi im osiągnięcie de by by takimi jak

4c. Sytuacja dzieci z niepowodzeniami szkolnymi w czasie wolnym.

Każde dziecko rwniei to, które przeżywa niepowodzenia szkolne dy do zaspakajania swoich potrzeb ruchu i wyżycia sie. Okazj do tego jest czas wolny dzieci a wiec: przerwy miedzysekcyjne, zajecia pozalekcyjne i pozaszkolne.

Spełniając nieformalne wymagania rówieśników dziecko czuje sie swobodnie i ma możliwośc wykazania sie sprawnci, zrecznoci i zdolnościami artystycznymi.

Uczeniowie z niepowodzeniami szkolnymi mają ograniczone możliwości zaspakajania swoich dziecieczych potrzeb, ciekawości i zainteresowa. Najczciej są oni biernymi uczestnikami swobodnych zabaw dziecieczych i zaje w ich wolnym czasie. Nie bior udziału w zabawach, ponieważ nie są lubiani lub nie mają żadnego autorytetu wśród kolegów. Takie dzieci że sie czuj w grupie rówieśników i cierpi z tego powodu. Nie znajdując u nikogo poparcia, przejawiają wówczas takie zachowania, których grupa nie aprobuje. Przewiska, wyrządzanie krzywdy, szczególnie jednostkom przywódczym w zabawach dziecieczych i zajeciach pozaszkolnych, są zemst dzieci z niepowodzeniami szkolnymi za ich wyizolowanie z grupy.

Dzieci z niepowodzeniami szkolnymi, kiedy znajdują się wśród młodszych i starszych fizycznie od siebie, pełni w tej grupie funkcje „lidera” zabaw. Przewodzą nie, dlatego, że są uznani przez członków zespołu, a dlatego, że narzucają młodszemu od siebie przewagę fizyczną. W ten sposób zaspakajają wewnętrzne potrzeby uznania i bycia kimś cenionym.

5. SPOSOBY ELIMINOWANIA TRUDNYCH SYTUACJI SPOŁECZNYCH Z ŻYCIA UCZNIÓW Z NIEPOWODZENIAMI SZKOLNYMI.

Uczniowie z niepowodzeniami szkolnymi w interakcjach z innymi uczniami lub osobami przeżywają sytuacje społecznie trudne. Trudności w nauce uniemożliwiają uczniom z niepowodzeniami szkolnymi dorównanie uczniom „dobrym”. Na skutek nie spełniania oczekiwań swoich rówieśników z klasy dobrze uczących się, są narażeni na krytykę, przezwiska, są odrzucani i nie uzyskują aprobaty ze strony najbliższego otoczenia w trakcie pobytu w szkole. W tej sytuacji uczniowie z niepowodzeniami szkolnymi mimo usilnych starań by zdobyć uznanie i pozyskać kolegów, nie mają szans podniesienia swojej pozycji w grupie rówieśniczej, której są członkami. Nasilający się konflikt z samym sobą, z kolegami czyni dla tych uczniów pobyt w szkole trudny do zniesienia, wywołuje agresywne zachowania jak również wycofywanie się z udziału w życiu społecznym klasy. Przejawem agresji są ataki słowne lub fizyczne wobec kolegów lub rzeczy, które są powodem sytuacji społecznie trudnych.

Proces eliminowania sytuacji trudnych z życia uczniów z niepowodzeniami szkolnymi winien obejmować usuwanie z życia tych uczniów sytuacji wywołujących ich negatywne zachowania, a organizowanie takich warunków, które stworzą dzieciom z niepowodzeniami w nauce możliwość przejawiania zachowań pozytywnych. Za całością działań zmierzających do poprawy trudnych sytuacji społecznych odpowiedzialna jest szkoła i rodzina.

Do zadań szkoły w zakresie eliminowania trudnych sytuacji społecznych z życia uczniów z niepowodzeniami szkolnymi należy zaliczyć:

- Dokładną znajomość indywidualnych warunków domowych dziecka.
- Wykrywanie przyczyn niepowodzeń, określenie ich charakteru i zakresu.
- Stały kontakt szkoły ze środowiskiem rodzinnym dziecka celem spowodowania metod wychowawczych, stosowanych przez rodziców i podnoszenie wiedzy pedagogicznej rodziców.
- Stałe prowadzenie rozmów z całym zespołem klasowym celem zmiany i poprawy stosunków rówieśniczych.
- Zapewnienie uczniom z niepowodzeniami szkolnymi optymalnej pomocy dydaktycznej poprzez włączanie ich do zespołów wyrównawczych celem wyeliminowania jednej z przyczyn trudnej sytuacji społecznej, mianowicie złych postępów w nauce.
- Ukierunkowanie aktywności dzieci z niepowodzeniami szkolnymi zgodnie z ich zainteresowaniami.
- Stosowanie indywidualizacji w procesie nauczania poprzez zadania dostosowane do indywidualnych możliwości uczniów z niepowodzeniami szkolnymi.

- Umiejetne stosowanie w procesie wychowawczym kar i nagród, polegające na nagradzaniu drobnych osiągnięć uczniów z niepowodzeniami szkolnymi a unikaniu kar poniżej godności dziecka przeżywającego niepowodzenia szkolne.

- Otaczanie dzieci z niepowodzeniami szkolnymi stałą lub doraźną pomocą materialną

- Organizowanie wolnego czasu dzieci z niepowodzeniami szkolnymi przez włączanie ich do zespołów świetlicowych, socjoterapeutycznych i organizacji uczniowskich.

- Otaczanie dzieci z niepowodzeniami szkolnymi stałą opieką poprzez współpracę z Poradnią Psychologiczno- Pedagogiczną i lekarzami specjalistami celem łagodzenia, bądź eliminowania skutków deficytów rozwojowych tych dzieci.

Zadania dla rodziców:

- Stworzenie w rodzinie atmosfery wychowawczej, czyli otoczenie dziecka z niepowodzeniami szkolnymi życzliwością, wyrozumiałością, cierpliwością

- W przypadku zauważenia trudności w nauce starać się wszelkimi środkami dążyć do zlikwidowania tych trudności, bowiem to jest jedna z pierwszych i podstawowych przyczyn niepowodzeń szkolnych, które w konsekwencji prowadzą do zejścia na drogę przestępstw.

- Systematycznie wdrażać dziecko do pokonywania trudności.

- Zabezpieczać podstawowe warunki materialne dziecka.

- Utrzymywanie kontaktu ze szkołą

- W razie potrzeby zapewnić dziecku pomoc dydaktyczną nawet w formie korepetycji.

- Kontrolować środowisko rówieśnicze, w którym przebywa dziecko.

- Wyrabiać u dziecka przekonanie, że podstawowym jego obowiązkiem jest nauka.

ROZDZIAŁ II
TERAPIA DZIECI Z TRUDNOŚCIAMI
W UCZENIU SIĘ.

1. POJECIE TERAPII.

Obecnie system opieki i pomocy dzieciom z odchyleniami i zaburzeniami rozwojowymi obejmuje profilaktykę, diagnozę i terapię.

Wszelkie działania profilaktyczne rozpoczynamy wtedy, gdy określone cechy rozwoju dziecka nie utrudniają mu jeszcze przystosowania, ani też nie dezorganizują prawidłowego procesu wychowawczego.

Według H. Nartowskiej terapia pedagogiczna to „oddziaływanie za pomocą środków pedagogicznych (wychowawczych i dydaktycznych) na przyczyny i przejawy trudności dzieci w uczeniu się, mające na celu wyeliminowanie niepowodzeń szkolnych oraz ujemnych konsekwencji z tego wynikających”.

Stanowi ona swoistą interwencję wychowawczą, zmierzającą do spowodowania określonych, pozytywnych zmian w zakresie sfery poznawczej i emocjonalno-motywacyjnej oraz w strukturze wiedzy i umiejętności szkolnych dziecka.

Aby terapia pedagogiczna przyniosła oczekiwane efekty, należy jasno sprecyzować cele, określić metody i formy pracy oraz odpowiednio dostosować środki oddziaływania interwencyjnego.

Nadrzednym celem terapii jest umiejętne stymulowanie rozwoju umysłowego, psychicznego i społecznego dzieci z utrudnieniami rozwojowymi.

Można to osiągnąć poprzez wyrównywanie braków w wiadomościach i umiejętnościach uczniów, eliminowanie niepowodzeń oraz ich emocjonalnych i społecznych konsekwencji.

Są to tematy cele operacyjne, jasno sformułowane, które mogą stanowić program terapii.

Przedmiotem oddziaływania terapeutycznego jest dziecko, jego zaburzenia rozwojowe i trudności szkolne. Tak, więc efektywność podejmowanych działań w dużej mierze zależy od predyspozycji terapeuty, jego wiedzy i umiejętności.⁽¹⁾

M. Bogdanowicz wyróżnia następujące formy terapii:

- terapie psychomotoryczne – usprawniające jednocześnie funkcje psychiczne i ruchowe,
- terapie psychodydaktyczne – ćwiczenie czynności nabytych w toku nauczania
- psychoterapie – leczenie zaburzeń emocjonalnych.

Bardzo często w pracy z dzieckiem stosuje się wszystkie wymienione formy równocześnie. Wszechstronne ćwiczenia zaburzonych funkcji na wszelkim dostępnym materiale i we wszystkich możliwych czynnościach przyczyniają się do przezwyciężenia trudności szkolnych.

Podobnie podaje M. Tyszkowa, która za cel terapii uważa:

- usuwanie bezpośrednich przyczyn niepowodzeń szkolnych,
- wyrównywanie braków w wiadomościach i umiejętnościach,
- przywracanie prawidłowych postaw uczniów wobec nauki. (2)

Ze względu na trójtorowość działań w terapii nie ma jednolitej terminologii w tym zakresie.

Niektórzy twierdzą, że należy operować pojęciem „redukcja”. Termin ten został przejęty z literatury zachodniej, a jest to „działalność wychowawcza i nauczanie osoby, która z jakiegoś powodu utraciła pewne posiadane poprzednio umiejętności i wiadomości albo stała się nieprzystosowana do środowiska”.

Osoby prowadzące te działania nazywa się „reduktorami”.

Inni nazywają je ćwiczeniami korekcyjnymi – wyrównawczymi. Nazwa ta zawiera w sobie elementy pracy korekcyjnej i wyrównywanie braków w wiadomościach i umiejętnościach szkolnych, a więc jest poprawne.

Stosuje się tę nazwę zajęcia korekcyjnego – kompensacyjnego. (Z łac. *Compensatio* – wyrównywanie).

Nazwa ta obejmuje pełen zakres pojęcia terapii pedagogicznej, bowiem chodzi tu o usprawnianie zaburzonych funkcji, wytwarzanie prawidłowych mechanizmów kompensacyjnych, w których funkcje sprawne wspierają te uszkodzone, w wyniku, czego nie powstają niepożądane zmiany osobowości.

2.ZASADY TERAPII.

Terapia pedagogiczna stanowi formę działalności wychowawczej, a więc powinny określać pewne prawidłowości.

Nauczyciel terapeuta, aby osiągnąć założone cele przejawia w swej pracy stosuje następujące zasady:

Zasada indywidualizacji środków i metod oddziaływania korekcyjnego:

dzieci z fragmentarycznymi zaburzeniami rozwoju wymagają dodatkowej pomocy w postaci indywidualnego oddziaływania pedagogicznego, ponieważ ich możliwości percepcyjne uniemożliwiają efektywne uczenie się w nauczaniu masowym. Każde dziecko jest inne, stąd potrzeba przygotowania indywidualnego podejścia do każdego dziecka, dostosowania środków i metod pracy w taki sposób, by można było pomóc mu w przezwyciężeniu trudności. Jest to niezbędny warunek, by osiągnąć zamierzone rezultaty.

Zasada powolnego stopniowania trudności w nauce czytania i pisania uwzględniającego założonych czynników i możliwości percepcyjne dziecka:

stopniowanie trudności dotyczy tu zarówno obiektów opracowanego programu, jak i jego przystępności dla dziecka. Zawsze należy rozpoczynać od rzeczy łatwych, obejmujących niewielki zakres materiału i stopniowo przechodzić do coraz bardziej złożonych, dużych partii materiału dydaktycznego. Nie możemy przejść do zadań o większym stopniu trudności bez sprawnego wykonywania ćwiczeń na niskim poziomie.

Zasada korekcji zaburzeń: ćwiczenie przede wszystkim funkcji najgorzej zaburzonych i najsłabiej opanowanych umiejętności:

podczas zajęć ćwiczymy funkcje najsłabiej rozwinięte, ale robimy to poprzez usprawnianie nie tylko określonego deficytu, lecz jak gdyby „przy okazji”, W początkowej fazie zajęć jest wskazane przeplatanie ćwiczeń.
/np. ćwiczymy ćwiczenia czytania i ćwiczenia pisania./

Zasada kompensacji zaburzeń: ćwiczenie ćwiczeń funkcji zaburzonych z ćwiczeniami funkcji niezaburzonych w celu tworzenia właściwych mechanizmów kompensacyjnych:

aby uniknąć złych ocen, dzieci poszukują sposobów przezwyciężenia trudnościom. Np. uczą się na pamięć całych czytańek, choć mają zaburzone

analize i synteze s[łuchow] w ten sposób, [e zapamietuj] po[ro]enie wyrazów wzgledem brzegu kartki czy obrazka. Nie jest to dobry sposób kompensowania trudno[ci]. Z czasem deficyt nie maleje, tylko sie jeszcze powieksza, poniewa[ ] czynno[ci] analizy i syntezy s[omijane i funkcja ta nie jest usprawniana.

Zadaniem nauczyciela terapeuty jest wytworzenie u dziecka takich mechanizmów psychologicznych, w których funkcje sprawniejsze bed[ ]pe[ ]ni[ ]y role kompensacyjn[ ]i zarazem wspieraj[ ]c[ ] czynno[ci] funkcji zaburzonych.

Zasada systematyczno[ci]:

polega na dozowaniu w czasie, odpowiedniej czestotliwo[ci] i systematycznym przeprowadzaniu [wicze]korekcyjno – kompensacyjnych.

Zajecia w miare mo[ ]liwo[ci] powinny odbywa[ ] sie jak najcze[ ]ciej, a najlepiej codziennie. Jest dowiedzione, [e d[ ]gie przerwy w zajeciach powoduj[ ] cze[ ]ciowy lub ca[ ]kowity regres szczególnie u dzieci obdarzonych s[ ]ab[ ] pamieci[ ]i o ni[ ]szym rozwoju ni[ ]przecietny.

Zasada ci[ ]g[ ]o[ci] oddzia[ ]ywania psychoterapeutycznego:

dzia[ ]nia wychowawcze o charakterze psychoterapeutycznym powinny towarzyszy[ ] zabiegom dydaktycznym przez ca[ ]y czas trwania zaje[ ] terapeutycznych. Pe[ ]ni[ ]one funkcje profilaktyczn[ ]

Za H. Spionek zwi[ ]zki przyczynowo – skutkowe pomiedzy trudno[ ]ciami w nauce a zaburzeniami emocjonalno – motywacyjnymi s[ ] czesto b[ ]ednie interpretowane przez otoczenie, co powoduje kary i represje, których rezultatem jest dalsze pog[ ]ebianie sie procesów neurotyzacji lub socjopatyzacji.

Potocznie uwa[ ]a sie, [e dzieci te [ ]le sie ucz[ ], poniewa[ ]s[ ]leniwe. Sens jednak tkwi w innej przyczynie. Przyczyn[ ] osi[ ]gania przez nie s[ ]abych wyników w nauce mog[ ] by[ ] deficyty w sferze poznawczej i motorycznej lub zaburzenia neurodynamiki, które dodatkowo jeszcze wspomagaj[ ] mikrodefekty.

Efektom tych trudno[ci] jest zanikanie motywacji do nauki.

Zadaniem terapeuty jest spowodowa[ ], aby dzieci chcia[ ]y i mog[ ]y sie uczy[ ] W tym celu konieczne jest stosowanie ró[ ]norodnych elementów oddzia[ ]ywa[ ] Psychoterapeutycznych w procesie terapii pedagogicznej.

Wed[ ]ug wielu osób zajmuj[ ]cych sie pomoc[ ], nale[ ]y tak wp[ ]ywa[ ] [ ]rodkami psychicznymi na osobowo[ ] dziecka, aby stworzy[ ] mu optymalne funkcjonowanie psychiczne. Nie nale[ ]y, wiec kara[ ] dziecka za co[ ], co nie jest zale[ ]ne od niego, nie wolno o[ ]miesza[ ] dyskwalifikowa[ ]

Musimy tak pokierować terapią, aby nie pogłębiała istniejących zaburzeń i nie przyczyniała się do powstania nowych.

Działania psychoterapeutyczne powinny być nastawione na eliminowanie i zapobieganie sytuacjom stresującym, stworzenie klimatu życzliwości i zaufania, aby dziecko czuło się dobrze i zechciało współdziałać w usuwaniu własnych kłopotów. Tylko w takich warunkach odzyska poczucie własnej wartości, co zmobilizuje je do dalszych działań.

PODSUMOWANIE

Celem niniejszej pracy było poznanie charakteru sytuacji społecznie trudnych w związku z wypełnianiem przez uczniów z niepowodzeniami szkolnymi - ról społecznych.

Na podstawie dokonanego przeglądu literatury postawiono hipotezę pracy, że sytuacje społecznie trudne są następstwem niepowodzeń szkolnych, to znaczy powstają wówczas, gdy uczeń z tytułu pełnienia ról społecznych spotyka się z negatywną reakcją członków swej grupy rówieśniczej – klasy, ponieważ nie spełnia oczekiwań otoczenia ze względu na efekty uczenia się i zachowania.

W pracy przedstawiono również problemy, jakie napotyka uczeń w czasie nauki i pobytu w szkole. Wskazano również zasady pomocy uczniom z trudnościami w nauce i zachowaniu. W czasie terapii wyżej wymienionych dzieci ogromną rolę odgrywa pozytywna postawa rodziców i atmosfera panująca w rodzinie. Na sytuacje społeczne dzieci z niepowodzeniami szkolnymi wpływa również postawa nauczyciela, jego wiedza merytoryczna, sposób przekazywania wiadomości, liczebność klas.

Podsumowując rozważania na temat sytuacji społecznej uczniów z niepowodzeniami szkolnymi dochodzimy do wniosku, że przyczyny, które wywołują te sytuacje mają charakter kompleksowy. Stanowią je czynniki społeczno- ekonomiczne, biologiczno- psychologiczne i pedagogiczne.

PRZYPISY

ROZDZIAŁ I

Ad.1.

- (1) W. Oko
- (2) J. Konopnicki, Powodzenia i niepowodzenia szkolne, W-wa 1966, s.14
- (3) Cz. Kupisiewicz, Niepowodzenia dzieci w nauce szkolnej, W-wa 1965, s.55
- (4) Cz. Kupisiewicz, op. cit. s.163
- (5) Wybrane zagadnienia z psychologii – Oświata i Wychowanie 6, s.210
- (6) T. Tomaszewski, Wstęp do psychologii, W-wa 1979, s.71
- (7) T. Tomaszewski, op. cit. s.71
- (8) Z. Skorny, Psychiczne mechanizmy zachowania sie, W-wa 1972, s.12
- (9) T. Tomaszewski, op. cit. s.75
- (10) J. Pieter, Poznawanie środowiska wychowawczego, Wrocław 1960, s.32
- (11) J. Pieter, op. cit. s.33
- (12) Z. Skorny, op. cit. s.27
- (13) A. Lewicki, Niektóre problemy teorii zachowania, W-wa 1978, s.35
- (14) A. Lewicki, op. cit. s.35
- (15) T. Tomaszewski, Psychologia, W-wa 1982, s.17
- (16) T. Tomaszewski, op. cit. s.18
- (17) T. Tomaszewski, op. cit. s.18
- (18) T. Tomaszewski, op. cit. s.18
- (19) T. Tomaszewski, op. cit. s.18
- (20) R. Ossowski, Zachowanie sie inwalidów wzrokowych w sytuacjach trudnych, W-wa 1979, s.14
- (21) J. Strelau, Podstawy psychologii dla nauczycieli, W-wa 1979, s.421

Ad.2.

- (1) Słownik Wyrazów Obcych, W-wa 1979, s.255
- (2) Słownik Wyrazów Obcych, W-wa 1979, s.378
- (3) Słownik Wyrazów Obcych, W-wa 1979, s.705
- (4) M. Tyszkowa, Zachowanie sie dzieci szkolnych w sytuacjach trudnych, W-wa 1976
- (5) J. Reykowski, Funkcjonowanie osobowości w warunkach stresu psychologicznego, W-wa 1966, s.200
- (6) J. Reykowski, op. cit. s.200
- (7) T. Tomaszewski, Psychologia, W-wa 1982, s.125
- (8) T. Tomaszewski, op. cit. s.237
- (9) T. Tomaszewski, op. cit. s.237
- (10) T. Tomaszewski, op. cit. s. 238
- (11) T. Tomaszewski, op.cit. s.33 – 34

- (12) T. Tomaszewski, op. cit. s.34
- (13) T. Tomaszewski, op. cit. s.35
- (14) R. Ossowski, Zachowanie sie inwalidów wzrokowych w sytuacjach trudnych, W-wa 1979, s.20
- (15) A. Lewicki, Niektóre problemy teorii zachowania, W-wa 1978, s.36
- (16) R. Ossowski, op.cit. s.19

Ad.3.

- (1) J. Pófurzycki, Dydaktyka, W-wa 1976, s.180-182
- (2) Cz. Kupisiewicz, Podstawy dydaktyki ogólnej, PWN 1980, s.211-224
- (3) L. Bandura, Trudności w procesie uczenia sie, PZWS W-wa 1970
- (4) Z. Włodarski, A. Matczak, Wprowadzenie do psychologii, podręcznik dla nauczycieli, WSiP W-wa 1987
- (5) M. Ziemska, Postawy Rodzicielskie, Wiedza Powszechna, 1973 s.5

ROZDZIAŁ II

- 1. H. Nartowska, Dzieci nadpobudliwe psychoruchowo: zaburzenia w zachowaniu i trudności szkolne, PZWS W-wa 1972
- 2. M. Tyszkowa, Zachowanie sie dzieci szkolnych w sytuacjach trudnych PWN W-wa 1976

BIBLIOGRAFIA

1. L. Bandura O procesie uczenia sie, PZWS Warszawa 1972
2. B. Baran Rola wiezi społeczno- emocjonalnej w kształtowaniu osobowości dziecka, Warszawa- Poznań 1981
3. R. Hilgard Wprowadzenie do psychologii, Warszawa 1972
4. J. Konopnicki Powodzenia i niepowodzenia szkolne. Warszawa 1966
5. Cz. Kupisiewicz Niepowodzenia dydaktyczne. Przyczyny oraz niektóre środki zaradcze, Warszawa 1965
6. Cz. Kupisiewicz Niepowodzenia dzieci w nauce szkolnej. Przyczyny i niektóre dydaktyczne środki zaradcze,(w) Materiały do nauczania psychologii red. L. Wołoszynowa, Seria II tom I Warszawa 1972
7. Cz. Kupisiewicz Podstawy dydaktyki ogólnej, PWN 1980
8. A. Lewicki Niektóre problemy teorii zachowania,(w) Psychologia kliniczna red. A. Lewicki, Warszawa 1974
9. A. Łukowska Dydaktyczne przyczyny trudności w nauce domowej, Warszawa 1975
10. H. Nartowska Dzieci nadpobudliwe psychoruchowo: zaburzenia w zachowaniu i trudności szkolne, Warszawa 1972
11. W. Okoń Problem niepowodzeń szkolnych,(w) Głos Nauczycielski nr 15- 16
12. R. Ossowski Zachowanie się inwalidów wzrokowych w sytuacjach trudnych, Warszawa- Poznań 1979
13. J. Pófurzycki Dydaktyka, Warszawa 1976
14. J. Reykowski Funkcjonowanie osobowości w warunkach stresu psychologicznego, Warszawa 1966
15. Z Skorny Psychiczne mechanizmy zachowania się, Warszawa 1972
16. Słownik wyrazów obcych, 1979
17. H. Spionek Psychologiczna analiza trudności i niepowodzeń szkolnych, Warszawa 1970
18. H. Spionek Zaburzenia rozwoju uczniów, a niepowodzenia szkolne, Warszawa 1985
19. J. Strelau Podstawy psychologii dla nauczycieli, Warszawa 1979
20. T. Tomaszewski Wstęp do psychologii, Warszawa 1979
21. M. Tyszkowa Czynniki determinujące prace szkolną dziecka (Studium Psychologiczne), Warszawa 1964
22. M. Tyszkowa Zachowanie się dzieci szkolnych w sytuacjach trudnych, Warszawa 1976
23. Z. Włodarski Wprowadzenie do psychologii, podręcznik dla nauczycieli, Warszawa 1987
24. M. Ziemska Postawy Rodzicielskie, Wiedza Powszechna 1973 s. 5

